

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
ҒЫЛЫМ КОМИТЕТІ

Ш. УӘЛИХАНОВ АТЫНДАҒЫ
ТАРИХ ЖӘНЕ ЭТНОЛОГИЯ ИНСТИТУТЫ

«М. ШОҚАЙ – ТҮЛҒА ЖӘНЕ САЯСАТКЕР»
РЕСПУБЛИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ-ТӘЖІРИБЕЛІК
КОНФЕРЕНЦИЯСЫНЫҢ
БАҒДАРЛАМАСЫ

ПРОГРАММА
РЕСПУБЛИКАНСКОЙ
НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ КОНФЕРЕНЦИИ
«М. ШОКАЙ: ЛИЧНОСТЬ И ПОЛИТИК»

PROGRAM
OF REPUBLICAN
SCIENTIFIC-PRACTICAL CONFERENCE
«M. CHOKAY: PERSONALITY AND POLITICIAN»

Алматы 2015

- 11.05 – 11.15 **Құдайбергенова Айжамал Ибрагимовна** – Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының Халықтану және тарихи тұлғатану мәселелері бөлімінің меңгерушісі, т.ғ.д., доцент
«Жас Түркістан» журналының бүкіл түркі жұртының азаттығы үшін күресі
- 11.15 – 11.25 **Шаймарданова Зарема Джуандыковна** – Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті, т.ғ.д., доцент
М. Шоқай: репрезентация в европейской прессе
- 11.25 – 11.35 **Тілеубаев Шәмек Баянұлы** – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, т.ғ.к., доцент
Мұстафа Шоқай 1916 көтерілістің сипаты туралы
- 11.45 – 11.55 **Кошанов Бахытбай Абдикеримович** – Бердах атындағы Қарақалпақ мемлекеттік университетінің профессоры, т.ғ.д. (Нүкіс қ., Өзбекстан)
М. Шоқай: «То, что творится в центре, заставляет окраины самим заботиться о собственном спасении»
- 11.55 – 12.05 **Дүйсембекова Шолпан Дүйсембековна** – Шәкәрім атындағы мемлекеттік университеті, педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент
М. Шоқай: дара тұлға және саясаткер
- 12.05 – 12.15 **Гүлжанат Ниязханқызы** – Д. Серікбаев атындағы Шығыс Қазақстан мемлекеттік техникалық университетінің аға оқытушысы
Мұстафа Шоқай еңбектерінің тарихи маңызы
- 12.15 – 12.20 **Уалтаева Алтын Слямхайдарқызы** – Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының аға ғылыми қызметкері, т.ғ.к.
Тюркские народы в трудах Мустафы Шокая
- 12.20 – 12.25 **Саркенова Клара Айтқалиқызы** – Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының ғылыми қызметкері
Мұстафа мен Мәрия (Мәрия Горинаның «Менің Мұстафам» атты естелігі негізінде)

«Жас Түркістан» журналының бүкіл түркі жұртының азаттығы үшін күресі

Құдайбергенова Айжамал Ибрагимқызы

Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының Халықтану және тарихи тұлғатану мәселелері бөлімінің меңгерушісі, т.ғ.д., доцент

Биылғы жылғы 25 желтоқсанда Қызылорда облысы Сұлутөбе ауылында дүниеге келген Мұстафа Шоқайдың туылғанына 125 жыл болады (1890 ж. туылған). 51 жас өмір сүрген, түркі халықтанының жоғын жоқтаған, қазақтың тәуелсіздігін аңсаған Мұстафа Шоқай атамыз қыруар еңбек жасап кетті. Биылғы жылы оның саналы өміріндегі қызметі мен шығармашылығының мұрасы 12 томдық таңдамалы шығармаларында жарық көрді. Кеңес дәуірінде «сатқын», «опасыз», «контрреволюционер», «нағыз пантюркист» және «панисламист» деп толып жатқан аттар тағылып, кеңестік идеологиялық баға берілген бейнесі тәуелсіздік жылдарында ғана ұлт мүддесі үшін күрескер тұлға ретінде нақтыланды. Соған қарамастан, оның ұлтжанды, түрікшіл тұлғасына қатысты пікірлер кеңес дәуіріндегі бағасымен астасып, қайшылықты ойлар да туғызуда.

Сонымен бірге, Сұлутөбеде, Мұстафа Шоқайдың туылған жерінде Мұстафа Шоқай ауылы бар. Ондағы мектеп те Шоқай атында. Жерлестері Мұстафа Шоқай өмірін жастарды патриотизмге, ұлтсүйгіштікке баулудың, елдің, жастардың дамуы жолындағы күрескер ретінде тәрбиелеудің үлгісі ретінде қабылдайды. Бүкіл түркі әлеміне танымал жерлестерін мақтан тұтады. Міне, осындай жағдайда шынайы гуманист, энциклопедиялық білімдар, ірі ойшыл ретіндегі Мұстафа Шоқайдың дүниетанымын, шығармашылық мұрасын танып, талдау негізінде насихаттау ерекше маңызды.

Бар ғұмырын «азат және біртұтас Түркістан құру» идеясына арнаған жән сол жолда тынбай күрескен алаштың ардақты азаматы Мұстафа Шоқайдың өмірі мен саяси қызметі осыған дейін біршама зерттелді. Әнуар Әлімжанов, Бейбіт Қойшыбай, Кеңес Нұрпейісов, Мәмбет Қойгелдиев, Дихан Қамзабекұлы, Бақыт Сыздықова, Көшім Есмағамбетов, Дархан Қыдырәлі, Абдулуахаб Қара, т.б. зерттеушілер осы тақырыпта ғылыми-зерттеу еңбектер жазды. Одан бөлек шығармаларының алдымен таңдамалы қос томдығы, кейінен толықтырылған үш томдықтары шарық көрді. Арнайы фильмдерде түсірілді.

Биыл ғылыми мәні зор тұжырымдар мен қорытындылар жасаған, оның шынайы азаматтық және күрескерлік болмысын нақтылап көрсеткен Мұстафа Шоқайдың 12 томдық шығармаларының толық жинағы жарық көрді. Оған дейінгі 3 томдық шығармалар жинағының өзі де Мұстафа Шоқай феноменінің Түркістанның, түркі халқының мұңзарын жоқтап, тығырықтан шығар жолын іздеген, тәуелсіздігі үшін күрескен тұлға екендігін көрсеткен болатын. Белгілі мұстафатанушы Көшім Есмағамбетовтың басшылығымен

жарияланған Мұстафа Шоқайдың 12 томдық шығармаларының толық жинағы бұл тұжырымды одан ары тереңдетті.

Бұл мақалада жарияланған еңбектер мен құжаттар жинағындағы деректерге сүйене отырып, Мұстафа Шоқайдың мол мұраларының арасынан оның эмиграциядағы Париж бен Берлинде 1929 жылдың желтоқсанынан 1939 жылдың қыркүйегіне дейін, яғни 10 жыл бойына шығарып тұрған «Жас Түркістан» журналының бүкіл түркі жұртының азаттығы үшін күрестегі орны туралы мағлұматтар мен тұжырымдарға тоқталайық.

1-ден, журналдың түпнұсқасы еліміздің бірде-бір кітапханалары мен мұрағаттарында жоқ. «Жас Түркістан» басылымының барлық сандары Нью-Йорктағы Колумбия университетінде, Анкарадағы Аяз-Тахир Түркістан Еділ-Орал қоғамының кітапханасында сақталған. Америкадағы нұсқасына байланысты зерттеушілердің анықтағаны - Мұстафа Шоқайдың қазасынан кейін оның кітаптары Париждегі музейде сатылымға шығарылады. Міне, осы кезде кейбір жеке кітаптарымен бірге «Жас Түркістанның» Мұстафа қолындағы сақталған 10 томдық түпнұсқасын да Колумбия университеті сатып алған. «Жас Түркістанның» бұл сандарында Мұстафаның араб жазуындағы қолтаңбалары, керек жеріне жасаған түсіндірмелері мен жазбалары бар делінген [1, 84 б.].

Журналдың 1930 жылғы 19 марттағы «Еңбекші қазақ» газетінде жарияланған үзінді арқылы «Түркістан» атты мақаласында орыс большевиктерінің ұлт, халық қалауымен пролетар мәдениетін жасаймыз деген шраларының іс жүзіндегі бет-пердесін айпарадай ашып көрсетеді: «Орыс тілі Қазақстанда мемлекет тілі; орыс тілі қазақ пролетариатына, қазақ жұмысшыларына басшылық жасап тұрған орыс пролетариатының тілі. Орыс тілі ғылым-техника саласында жер жүзіндегі ең бай тіл. Сол үшін орыс тілін білу Қазақстанның әрбір жұмысшына міндетті. Осы жағдаймен қазақ мектебі оқушыларына орыс тілін жақсы үйретіп шығарған уақытта ғана совет мектебі бола алды. Сол себепті қазақ мектептерінің орыс тілі міндетті пән болып оқытылып, маңызды орын алуда»[2, 153-154 бб.].

«Жас Түркістан»-таза саяси басылым болды. Журналда жарияланған өлеңдердің көркемдігінен гөрі күрескерлік рухы басым. Журналдың алғашқы басылымдарында алаш ардақтысы Мағжан Жұмабайұлының «Түркістан», «Алыстағы бауырға» өлеңдері жарияланды[1].

«Жас Түркістан» журналының басқа басылымдардан басты ерекшелігі-сынның өткірлігі. Атамекеннен қашықта жүріп-ақ, елдің жағдайын, саяси-экономикалық реформалардың барысын және олардың нендей мақсат, қандай мүддеге негізделгенін тап басып тауып, дөп басып айтып отырады. Тек айтып қана қойған жоқ, нақты дәлел, қисынды кесім, бұлтартпас факт арқылы сараптама жасады. Сондықтан оның бұл сынынан большевиктік империяның өзі сескенген еді. Олай дейтініміз «Жас Түркістандықтар» дерек көзі ретінде сілтеме жасап, жаңсақ пікірлерін әшкере қылғанын оқыған Сталин партиялық «Еңбекші қазақ» газетін өз бұйрығымен қатаң сөгіс жариялатқан. Ал одан гөрі ұлтқа көбірек жақындау «Ақ жол» газеті «Еңбекші қазақ» салқынымен жабылуға мәжбүр болған. Оны «Қазақстанда»

атты мақаладан большевиктердің әрекеттері, яғни ұлт жікшілдігі, отарлық көрінісін көруге болады: «Қазіргі большевиктер дәуірі мен патшалық Россия дәуірі арасындағы «қазақтардың орыстармен барабар құқықты» болулары турасындағы айырмашылығын көру үшін «Еңбекші қазақ» газетасының 30 октябрь нөміріндегі бір жазбаны оқып көріңіз: «Біз Түркістан-Сібір темір жолының оңтүстік бөлігінде екінші бөлім сегізінші топта август айынан бері істеп келеміз. Қызметтегі жүз адамнан бірқаншалары тұрмыс нашарлығынан шығып кетті. Қазір сексен шамалы жалданушы бармыз. Тұрмысымыз нашар, жататын жеріміз (квартирамыз) суық; үйлерімізге қазірге шейін пеш қойылмаған. Бұл жайды іс басындағы «Шебелков» деген кісіге (орыс) бірнеше мәрте арыз да бердік. Ешбір тындалмастан қалды. Мұнда біздермен бірге істеп жүрген бір группа (артель) орыстар бар; бұлардың үйлеріне әлдеқашан пеш қойылған. Біздерде жатқан үйлеріміздің суықтығынан ауырып жатқандарымыз тағы бар. Осы күнге шейін біз монша көрген емеспіз; монша алыс. Әр апта моншаға барып келмек үшін көлік сұраймыз, бермейді. Бірақ орыстарға әр апта көлік тағайындалған, олар апта сайын моншаға түсіп тұрды. Жалпы жұмысшылардың арызы: Бірінші, моншаға барып тұрсақ еді; екінші, істеген қызметіміздің тиесілі ақысы берілсе; үшінші, орыс, қазақ деген парық болмаса; төртінші, бір мұғалім жіберілсе екен» [106, 40-41 бб.] деген шағымдарына қарап әншейінде адамдардың құқығы деп жар салатын Еуропаның осы жолы үндемей қалғанын Мұстафа былай дейді: «Америка, Еуропа және Африка жұмысшыларын төңкеріске шақырушы «Еңбекші қазақ» газеті басқармасы көз алдындағы қазақтардың орыс «пролетариат» қорлауына қарсы ол бейшаралардың құқығын қорғау үшін бір ауыз сөз жазудан да қашқан» [3] деп қынжылады.

«Жас Түркістан» басылымының ұстанымын айқын аңғартатын Мұстафа Шоқай «Керенский және Түркістан ұлттық әрекеті» атты мақаласында (№11, октябрь, 1930 ж.) былай дейді: «...көптен Түркістан тәуелсіздігі пікрінде болған жағдайымызды орыс демократиясымен бірге селбесіп те келдім. Мені бұл жолдан Керенскийдің «бюрократтық қадамы» да айырмаған еді. Тек халқымызға «хайуан», «орангутан» сияқты аттар тағылуы артық сабырымды жоғалтты. Мұншалықты масқараға шыдай алмадым. Мен Керенскийдің Россиядан бөлінбекші болған халықтардың қайраткерлеріне қаратқан үндеулеріне қарсы үн қосамын. Олардың ешбіріне сенбеймін де» [4]. Бұл «Жас Түркістан» редакторының басылым бетінде жариялаған қатқыл көзқарасы болатын. Яғни, Мұстафа бәріне де көнуге бар. Көбіне де сабыр сақтай алады. Тек халқының қорлауына, елінің мазаққа ілігуіне шыдамайды. Бұл жолда көлденең келгендермен ақтық деміне дейін шайқасады. «Жас Түркістан» басылымының ең бірінші қорғағаны да Түркістан халқының жат қолындағы намысының тапталмауы, құқының аяқ асты етілмеуі еді.

«Жас Түркістан» журналының алғашқы сандарымен салыстырмалы түрде қарағанда жыл өткен сайын журнал жариялымдары өткірленіп, жай ақпараттан талдамалық, сараптамалық бағытқа көшкендігі байқалды. Оған «Үндістан-Түркістан» атты салыстырмалы мақаласы дәлел: «Дүниежүзілік

соғысқа дейін Үндістан ұлы Британия императорлығының шикізат көзі мен фабрика тауары үшін базары болып келгені сияқты Түркістан да патшалық Россияның осыған ұқсас мақсаттағы бір отары болды. Ескі Россиядағы сияқты бүгінгі Россияда да Түркістанда атқарылатын барлық шарулар оны (Түркістанды) шынайы қорқынышсыз орыс аймағының бір бөлігі ету нысаны көзделе отырып жасалады және барлық зейіндер мен қолдаулар сол мақсатты жүзеге асырауға арналады.

Үндістандағы жағдайдан хабар тартқан Еуропа баспасөзі «отар үндістандықтардан» 400 мың кісілік армия болғанын, бұған қарсы отарлаушы Англиялықтардан Үндістанда 60 мың ғана әскер барлығын жазып отыр. «Тәуелсіз» Түркістан Республикаларында жергіліктілерден жасақталған совет әскері бар ма екен? Егер шынайы осындай бір күш болғанда Голощекин барша Қазақстан совет құрылтайына қарсы тұрып: «...бұл қарарыңызды атқару үшін әскеріңіз бар ма?» деп айбарланбаған да, сөкпеген де болар еді. Отарлық Үндістандағы бүкіл мекемелерде, тіпті темір жол мен почталарда да істейтін тізгін басындағы адамдар үндістандықтар. Түркістанда осыған тектес қандай шаралар көрілген? Мекемелерді жергіліктендіру, тұрғылықтыларға жақындастыру сияқты жамылғыларға жасырынып істеп келген ойындарын бүкіл әлем он үш жылдан бері естіп, көруде. «Отар Үндістанда» Англия басшысы Үндістан тәуелсізшілерінің төрағасының ультиматумын алғанда өкініш білдірсе, қызыл орыс басшылығы құқығын талап еткен Түркістандағы жерлік коммунистердің «басын жаншып», «өмірін қияды» [5, 133-135, 138 бб.].

«Жас Түркістан» басылымының өзіне басты бағыт етіп ұстанған: «Біз, Түркістан тәуелсіздігін ту етушілер, еліміздің еркін және жұртымыз Түркістанның бостандығы үшін күресеміз! ...»

«Жас Түркістан» көлемі жағынан кішкене болғанымен азат және тәуелсіз Түркістан байрағын көтеру міндетін өз мойнына алуымен және сол жолда қызмет етуімен үлкен. ...Біздің мұратымыз-Түркістанда түрі тұрғысынан да, мағына жағынан да ұлттық мемлекет құру, себебі тек осындай түрде ғана халқымыз өз жұртында өз тағдырының заңды егесі бола алады» деген мұраттарына жету үшін қалам күшімен аямай күресті. Басылымның бас редакторы, Алаштың ардақты азаматы Мұстафа Шоқай сол жолда кездескен түрлі қиыншылықтарға, қуғын-сүргін, саяси қысымдарға карамастан журналды нағыз Тәуелсіздік жаршысына айналдыра білді. Бүкіл түркі жұртымен қоса алдыңғы қатарлы шет мемлекеттер «Жас Түркістан» пікірімен санасты, Кеңес Одағының ресми билігі оның әр санын қалт жібермей қадағалап отырды. Ресми басылым беттерінде ондағы мақалаларға қарымта қайтарған кездері көп. Ол ойымызды журнал шығарушылардың: «Түркістанның ең үлкен мәселелері хақындағы бірнеше мақаламыздың дос-дұшпан баспасөзі жағынан көшіріліп басылуы «Жас Түркістан» басшылығының өз мойнына алған қанағаттанарлықтай деңгейде атқарып келгенін айғақтайды» деген пікірді қуаттай түседі. Кеңес Одағы саясатына қарсылық, тәуелсіздік аңсаушы деген мағынада «Шоқайшылық» деген ұғым

пайда болды. Бұл бір ғана тұлғаның алып империяға қарсы күресінің нақты нәтижесі, жеткен жетістігі деп білуіміз керек [6].

«Жас Түркістанның» халықаралық деңгейдегі басылым болғандығын журналдың екі жылдығына орай жазылған мына мақаладағы деректен байқауға болады: «Жас Түркістанның» тек Еуропа мен Түркияның белгілі жерлерінде ғана емес, соған Иран, Ауғанстан, Қытай, Жапония, Сирия, Арабстанда да оқырмандары бар. Жақында ғана біз Хижазда тұрушы жерлестерімізден де хат алдық. Ол хатта Еуропада өз ана тілімізде Түркістан ұлттық тәуелсіздігі міндеттеріне сай келген бір журналдың шығып тұрғандығына сүйініштерін жасыра алмаған» («Жас Түркістан», 1931, желтоқсан) [1].

Бірақ бұл оңайлықпен келген бедел емес. Жас Түркістандықтардың таңдап алған жолының дұрыстығын, өздерінің мұрат жолында күресуге лайықтығын толық дәлелдеу арқылы қол жеткізген жетістік. Ол туралы журнал шығарушылардың өзі былай дейді: «Біз журналымызды шығара бастаған 1929 жылы ауыр қиындықтармен бетпе-бет келдік. Бұл қиындықтар тек материалдық тұрғыдан емес еді. Журналды табысты шығарып кете алу үшін күштеріміз жеткіліксіз сезілетін. «Жас Түркістанның» міндеті саяси істерде әліге көріне қоймаған жас күштерді өз төңірегіне топтастыру болды. Біз бұл күштердің бар екенін білсек те, олардың қарым-қабілетінің саяси мәселелерден өткірлік пен сауаттылықты талап ететін саяси баспасөзде қаншалықты жарамды екенінен мағұлматымыз жоқ еді... [6].

Мұстафа Шоқайұлының «Ұлттық зиялы» атты мақаласында көтерген мәселесі біздің осыған дейін атып жүрген ұлтжанды ұрпақтарға ғана елін, жерін қорғайтын азамат шығады деген ойымызға тұғыр бола алады. «Әрбір оқыған, сауатты адамды зиялы деп атау әрі оны өзі өкілдік ететін ұлттың «ұлттық зиялы» сапынан тану мүмкін бе? - Әрине, бұл мүмкін емес. Біз тек белгілі бір мұрат соңында жүрген, осы белгілі мұрат төңірегінде топтасқан оқымыстыларды ғана зиялы деп атай аламыз. Ұлттық зиялылар сапына өз халқына саяси, әлеуметтік және экономикалық тұрғыда қызмет етпекші болған зиялылар ғана кіре алады» [6].

Зиялылардың міндеті асқақ әрі қастерлі болған себепті ауыр.

Халқын ұлт ретінде қалыптастыру, яғни жер-суы бөлек, тілі мен діні тұтас халық бұқарасын бірлікке, саяси, әлеуметтік бір тектікке келтіру сияқты ұлы және тарихи міндеттің маңызды бір бөлігі де «ұлттық зиялыларға» жүктеледі» («Жас Түркістан», 31, май). Ұлт зиялылар туралы бұл анықтама бүгінгі күні де өзекті [6].

«Жас Түркістан» журналы ұлттың рухы мен мәртебесін көтеру жолында аянбай күрескен. Алып империяның қалыптастырған «жабайы, мәдениетсіз» деген пікірлерін барынша жоққа шығаруға тырысқан. Ол үшін Батыс баспасөзінде Түркістан жұртына қатысты жылт еткен жағымды деректерді, объективті зерттеулерді қуана-қуана басып отырған. «Бұл жолы барлық сақтықтар көрсетілсе де бір американдық автор жолын тауып орыс әскері арасына еніп алған. Міне, біз Магман есімді сол американдық қаламгердің көргендерімен оқырмандарымызды таныстырмақшымыз. Ол

кісі: «Орыстар Түркістанның қай жерін жаулап алса, әуелі сол жердің атын өзгертеді» дейді. Түркістандық қазақ пен түркімендер жайлы: «Мажар яһудейі Вамберий өз саяхатнамасында» бұлардың орыс пен ағылшын тәрбиесіне мұқтаж екендігін жазған болса да, мен бұларды еуропалықтардың көбінен тәрбиелі, әділетті, жолаушыға деген ықыласын да еуропалықтардың көбіне тым жоғары санадым. Бұларға жабайы деу жаңсақтық, тіпті қылмыс пен арсыздық» дейді. (ЖТ, 1931, май). Немесе «Ұлттық әрекетіміздің жеңісі үшін» атты мақалада: «Түркістан тарихының ұмытылмас беттері бар. Әдебиет, пәлсапа сияқты ғылым мен мәдениет саласында, жер өңдеу сияқты өндірістерде Түркістан бірінші орында тұрған замандар болған. Ибн Сина, Фараби мен Түркістандықтар соңғы уақытта аттарын да естімеген бірнеше ғалымдарымыздың есімдері адамзаттық мәдени тарих беттерінде алтын әріптермен жазылды. Парижде Франция жағырапия қоғамының конференция залында барлық әлемге мәшһүр ең танымал ғалымдардың есімдері арасында біздің Фараби есімінің де ойлағандығын түркістандықтардан білушілер өте аз болса керек» [1]. Өз ұлтын мақтан етудің жарқын мысалы ретінде осыны келтіруге болады.

Кеңестік қырғының қанды шеңгелінен жыраққа кетуге мәжбүр болған тұлғаларымыз шеттерінен еліне есе іздеген нартұлға азаматтар болды. Сол қатарда Шоқайұлынан бөлек, Райымжан Мәрсеков, Ыбырайым Жайнақовтар да атай аламыз. Еуропа төрінде түркілік даусын танытып, елінің намысын қорғаған Мұстафа Шоқайұлының салған сара жолын жалғастырушылар да табылды. Олар дүниежүзілік соғысқа айналып, немістерге қолды болған-Мәулікеш Қайыпалдыұлы, Қарыс Қанатбайұлы, «Қобызшы қорқыт» т.б. еді. Ленинград университетінің философия факультетін бітірген Мәулікеш «Асанқайғы» деген бүркеніш атымен белгілі болды [1].

Қортындылай келгенде, «Жас Түркістан» журналы Түркістаннан тыс жерде жарық көріп тұрғандықтан кейбір ақпараттың, нақты деректердің жетімсіздігі сезіліп тұрады. Кей кездері бір ойды бірнеше мақалада қайталау да көрініс береді. Бірақ саяси қысымға, ақпараттың аздығына қарамастан сараптауға, талдауға құрылған, нағыз журналистік шеберліктің үлгісіндей мақалалар жарияланып тұрған. Әр санда басты, сүйекті мақалаларды журналдың бас редакторы - Мұстафа Шоқайдың өзі жазған. «Жас Түркістанның» сол кездегі қоғамдағы нақты саяси орнын бас редактордың мына сөздерінен аңғаруға болады: «...Біз наразылық жариялай алмаймыз. Өйткені біздің сынымыз дәрменсіз, ықпалсыз. Ол-ол ма, бізге сын айту құқығы да берілмеген. Бізге сын айту құқығын ғана емес, большевиктік жалған қитұрқы насихатқа тойтарыс беріп, шындықты қорғау құқығы да берілмеген». Сонымен қатар саяси күрес жолында жүргендердің сеніміне кіріп, журналға автор ретінде жазып тұрған кейбір адамдардың «сатқындықтары» да әшкере болған кездері көп. Осындай түрлісаяси-экономикалық қысымдар жағдайында журнал 10 жыл бойы Тәуелсіз біртұтас Түркістан идеясы жолында аянбай күрес жүргізген. Оның басында тұрған ұлтжанды азамат Мұстафа Шоқайдың бүкіл түркі жұртын азат ету жолындағы ауқымды саяси күресін құбылыс ретінде бағалауға болады. Ол

қыршынан қиылған талай Алаш азаматтарының көкірегіндегі тәуелсіздікті аңсаған аяулы армандары мен үкілі үміттерін, аманаттарын 10 жылға болса да ұзартты, бүгінгі күнге жеткізді. Сонысымен де құнды.

Қолданылған әдебиеттер

1. Алаш көсемсөзі: Жас Түркістан. 3-кітап. - Алматы: «Өнер», 2011, -384 б.
2. Түркістаннан хаттар // Жас Түркістан. 1930 жыл, апрель-май, №5-6. - 153-154 бб.
3. М. Шоқай. Керенский және Түркістан ұлттық әрекеті // Жас Түркістан. -1930 жыл, - октябрь. – №11.
4. Бейісов Ғ. Тамұқтан өткен тағдыр. – Алматы, 2002.
5. Тимурұлы. Үндістан – Түркістан // Жас Түркістан, - 1930 жыл, - апрель-май, - №5-6, -133-135, -138 бб.
6. Алаш көсем сөзі: Жас Түркістан. 4-кітап. - Алматы: «Өнер», - 2011, -384 б.